

и лингвокультурологии [1, 2, 3, 4] структурные компоненты изучаемого концепта оказались возможным выстроить таким образом:

- Родина как место рождения и проживания – актуализация признаков малой родины, в том числе топонимических «родная земля/край»;
- Родина как географическая среда обитания – актуализация природно-ландшафтных признаков Родины;
- любовь к Родине (Родина как дом, мать) – актуализирует эмоционально-чувственный и ценностный блоки признаков, характеризующих личностный уровень отношения к Родине;
- качественный уровень концепта (красота Родины) – актуализация качественных характеристик Родины: хорошая/красивая/великая/святая/богатая;
- Родина как государство – актуализирует все номинации Родины как страны: отечество/мать/держава/Россия/Русь;
- долг перед Родиной – раскрывает гражданский уровень в структуре концепта «Родина»;
- уникальность Родины (гордость за Родину) – актуализируется лексемами, выражающими неповторимость Родины.

Заключение. Таким образом, основу содержания концепта «Родина» составляет представление о ней как о духовных основах жизни человека, тех ценностях, которые являются для него священными и которыми он не может поступиться ни при каких условиях.

Концепт «Родина» представляет собой одну из важнейших культурных, ментальных, языковых констант, составляющих национальную и индивидуально-авторскую картину мира.

1. Карасик, В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – С. 166.
2. Кондаков, Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М.: Наука, 1975, 721 с.
3. Ангелова, М.М. «Концепт» в современной лингвокультурологии / М.М. Ангелова // Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики. Сборник научных трудов. Выпуск 3. – М., 2004. – С. 3–10.
4. Пименова, М.В. Концепты внутреннего мира человека (русско-английские соответствия): дис... д-ра филол. наук: 10.02.01. / М.В. Пименова. – СПб., 2001.–497 с.
5. Воркачев, С.Г. Слово «Родина»: значимостные составляющая лингвоконцепта / С.Г. Воркачев // Язык, коммуникация и социальная среда. - Воронеж: ВГУ, 2006. – С. 26–36.
6. Русский ассоциативный словарь: в 2 т. / Ю.Н. Караулов, Г.А. Черкасова, Н.Ф. Уфимцева [и др.]. – Т. 1. – М.: АСТ, 2002. – 781 с.
7. Воробьев, К. Крик / К. Воробьев. – Вильнюс: Вага, 1976. – 464 с.

ВОБРАЗНА-ВЫЯЎЛЕНЧАЯ РОЛЯ ПРОЗВІШЧАЎ-ПАЭТОНІМАЎ У ЦЫКЛЕ РАМАНАЎ УЛАДЗІМІРА ГНІЛАМЁДАВА “СЯМЕЙНАЯ ХРОНІКА Ў СТЫЛІ БАРОКА”

Сівак М.Ю.,

*студэнтка 3 курса БрДУ імя А.С. Пушкіна, г. Брэст, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Бут-Гусаім С.Ф., канд. філал. навук, дацэнт*

Ключавыя словы. Паэтонім, антрапаэтонім, прозвішча, мянушка, “гаваркое” прозвішча, набілізацыя прозвішчаў.

Keywords. Poetonym, anthroponym, surname, nickname, "talking" surname, nobilization of surnames.

Уладзімір Гніламёдаў апавядае пра гісторыю свайго роду і землякоў у трылогіі “Сямейная хроніка ў стылі барока”. Ствараючы запамінальныя партрэты палешукоў, пісьменнік умела выкарыстоўвае прагматычны патэнцыял такога складніка антрапанімічнай лексікі, як прозвішчы.

Мэта прадстаўленай працы – выяўленне нацыянальна-культурнай спецыфікі прозвішчаў герояў раманаў, устанаўленне характару экстралінгвістычных прымет, што знайшлі адлюстраванне ў паэтанімічне цыкла твораў Уладзіміра Гніламёдава.

Праблема адлюстравання ў анамастыконе мастацкага твора чалавека не толькі як носьбіта мовы, але і як захавальніка пэўнай культуры, асаблівага менталітэту, ураджэнца пэўнага рэгіёна становіцца ўсё больш актуальнай у сучаснай лінгвістыцы. Навізна працы заключаецца ў рэалізацыі лінгвапрагматычнага і лінгвакультуралагічнага падыходаў да апісання анамастычнай прасторы раманаў У. Гніламёдава. Навуковую каштоўнасць мае сам фактычны матэрыял, упершыню ўведзены ў навуковы ўжытак літаратурнай анамастыкі і разгледжаны ў лінгвістычным і экстралінгвістычным аспектах.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для даследавання паслужылі раманы У. Гніламёдава “Уліс з Прускі”, “Расія”, “Вяртанне”. Расказваючы гісторыю жыхароў палескай вёскі ХХ стагоддзя, пісьменнік умела выкарыстоўвае прагматычны патэнцыял такога складніка антрапанімічнай лексікі, як прозвішчы. У згаданых творах Уладзіміра Гніламёдава было зафіксавана 77 прозвішчаў. Пры вывучэнні антрапанімікону раманаў У. Гніламёдава былі выкарыстаны наступныя метады: апісальны (дэскрыптыўны) і метада кантэкстуальнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. Сродкам стварэння гістарычнага каларыту ў творах У. Гніламёдава з’яўляюцца прозвішчы палітыкаў (*Тэльмана, Брандлера, Пілсудскага, Леніна, Луначарскага, Маркса, Тарашкевіча, Варашылава, Дзяржынскага* і інш.), ваеначальнікаў (*Фрунзэ, Тухачэўскага, Блюхера, Сікорскага* і інш.). Рэальныя постаці мінуўшчыны – гэта гістарычны “кантэкст” мастацкага палатна, жывое асяроддзе, найбольш выразны і праўдзiвы фон дзеяння.

Як вядома, паэтанімікон мастацкага твора – гэта адлюстраванне іменаслову пэўнай мовы. У антрапанімічнай прасторы беларускай мовы ХХ стагоддзя можна выдзеліць, па-першае, прозвішчы, утвораныя ад каляндарных імён, па-другое, прозвішчы, што ўзніклі ад мірскіх імён апелятыўнага паходжання. Гэтыя групы прозвішчаў ужываюцца на старонках рамана У. Гніламёдава. Прозвішчы першай групы ўтвораны галоўным чынам пры дапамозе суфіксаў *-ук-, -чук-, -юк-, -онак-, -чык-, -ік-, -іч-, -эвіч-, -віч-, -к-, -оў-* і інш.: *Дзмітрुक, Кірыльчук, Давыдзюк, Льючонок, Грынчык, Яфімік, Кузьміч, Барташэвіч, Елізаровіч, Хомка, Панкоў, Засімовіч, Клімчук, Мартынаў, Андронаў, Фільчыкаў, Навумчык, Іваноў, Карнілаў, Самсонаў, Платонаў, Мартынюк* і інш. Прозвішчы другой групы ўтварыліся ад апелятываў як лексіка-семантычным спосабам (*Швед, Ламака, Кароль*), так і з дапамогай розных афіксаў (*Падгурскі, Рэпін*). У аснове прозвішчаў другой групы ляжаць былыя мянушкі апелятыўнага паходжання: 1) празванні-характарыстыкі, якія акрэсліваюць маральныя якасці асобы, становішча чалавека ў грамадстве і сям’і, прафесію, нацыянальнасць: *Шаўчук, Пахолак* (‘сялянскі хлопец, батрак, работнік, слуга, цяльпук, гультай’) [1, с. 318], *Бабіч* (‘дзіця, якое нарадзілася ў бабкі-навітухі ці ў старой жанчыны’) [1, с. 29]; *Нерабееў, Бузук* (‘сапсаваны, разбэшчаны, баламут’) [1, с. 65], *Вярзілін, Нямцоў, Ламака* (‘цяльпук, гультай’) [1, с. 243], *Кароль, Баярынаў, Мельнічук, Ляшук, Літвінюк, Швед*; 2) празванні, якія акрэсліваюць месца жыхарства носьбіта: *Падгорны, Падгурскі* (‘які жыве каля гары, пад гарой’) [8, 234]; 3) найменні, утвораныя ад назваў прадметаў матэрыяльнай культуры: *Кужаль, Латушка* (‘невялікая гліняная місачка з загнутымі ўнутр краямі’, ‘місачка гліняная ці з дрэва’) [1, с. 247], *Шпунт, Кляновік, Блінаў, Пробкін, Сапажкоў, Крандзялёў*; 4) мянушкі, утвораныя ад назваў жывых істот і іх частак: *Зуб, Галёнка, Каленік, Гезава* (гез польск ‘авадзень’) [1, с. 107], *Цыбуля, Голуб, Гарох, Рэпін, Крыніцкі, Гусак, Камар, Цыбульскі, Шчука, Сычоў, Сарокін*.

Часам пісьменнік, расказваючы гісторыю пэўнай сям’і, прыгадвае звесткі пра паходжанне прозвішча аднавяскоўцаў: “Прозвішча Аўтуха было **Пыр**. Казалі, што яго дзеда звалі **Упыр**, але першая літара па часе адвалілася і стала **Пыр**” [4, с. 202].

Прозвішчы ў мастацкай літаратуры не столькі ідэнтыфікуюць, колькі характарызуюць, ацэньваюць, выражаюць эмоцыі і пачуцці аўтара і герояў.

У прозвішчы Таццяна *Чудайкіна* (яго мае персанаж рамана “Расія”) выражаюцца звесткі пра характар смешнага, безгаспадарлівага, легкадумнага дзівака: “Жыў Таццянка бедна, у яго гаспадарцы не было ні плуга, ні каня. Сваё прозвішча апраўдваў у поўнай меры. Меў, напрыклад, звычай хадзіць у Борскім па базары са сваёй лыжкай – каштаваць

смятану, тварог. Купляць не купляе, толькі прыцэньваецца. Гандляркі ведалі Таццянку – праганялі” [3, с. 176–177]. Менавіта такія безгаспадарлівыя, лянiвыя беднякі, як Таццянка, атрымлівалі пры Саветах уладу. Чудайкін становіцца на чале камуны “Таварыш Троцкі”. Праславіўся “абразованы” старшыня тым, што, прачытаўшы брашурку “Як прымусіць курыцу знесці ў год дзвесце яек”, давеў калектыўную гаспадарку да краху. Заканчваецца “бліскучая” кар’ера Чудайкіна пасадай пастуха – “старшыні” калгаснага статка.

Сэнс прозвішча героя рамана “Вяртанне” **Гадаў** асацыятыўна звязваецца са значэннямі слова **гад** ‘агiдны чалавек, гадзіна’ [6, с. 139]. Найменне персанажа твора адпавядае характару героя, даючы адмоўную ацэнку беспрынцыпнаму жандару, які служыў любой уладзе (царскай Расіі, дэфензіве), высочваючы і бязлітасна распаўляючыся з ворагамі гэтай улады: «**Гадаў** па-ранейшаму практыкаваў па “сыскному дзелу” і цаніўся ў галіне палітычнага вышуку як выдатны спецыяліст з аграмадным, яшчэ царскім стажам і вопытам. Яго кваліфікаванымі паслугамі паспелі пакарыстацца Дзянікін і Урангель, балканскія краіны, Германія, і цяпер чарга дайшла да Польшчы, дзе ў ім мелі таксама немалую, па ўсім відаць, патрэбу» [2, с. 414]. Напэўна, невыпадковай дэтאלлю знешнасці беспрынцыпнага і амаральнага чалавека з’яўляецца “каінава пячатка” – чырвоная пляма на твары. “Слепа, неадчэпна і ва вушы закаханы” ў падпольшчыцу Марыю Лісак, **Гадаў**, калі жанчына не адказала на яго пачуцці, выдае гераіню ўладам, ведаючы, што жанчыну чакае суд і смерць.

Адзін са шляхоў узнікнення **гаваркіх прозвішчаў** – метафарызацыя. Пісьменнік утварае антрапонімы лексіка-семантычным спосабам ад апелятываў, метафарычных значэнні якіх становяцца ацэначнай характарыстыкай пэўных якасцяў асобы. Такія метафары маюць ацэначнае значэнне. Хоць самі назвы прадметаў побыту ацэнкі не ўтрымліваюць, але адпаведныя прыметы гэтых прадметаў, калі яны прыпісваюцца асобе, набываюць ацэначны сэнс. Так, інфармацыю як пра знешнасць, так і ўнутраную сутнасць персанажа перадае гаваркое прозвішча настаўніка польскай школы, героя рамана “Вяртанне” – **Гвозд**. У апісанні знешнасці героя аўтар падкрэслівае “постаць сутулую і прыгорбленую”, “твар худы і маршчыністы”, “сухую і жылістую шыю” [2, с.174], “вочы сухія і пагаслыя, шчокі запалыя” [2, с. 354]. Адна з гераінь рамана, Фёкла, заўважае: “Здаецца ж свой, рускі. **Гвоздзь**. Мала што ў палякаў службыць, павінен быў бы паспачуваць, а ён...” [2, с. 354]. Сэнсавая нагрузка прозвішча пераклікаецца з зафіксаванай у слоўніку У. Даля лексмай **гвоздiть, гвiзжiвать, гвоздануць** ‘бiть, колотiть кого или что, бiть по голове’ [5, с. 26]. **Гвозд** жорсткі і бязлітасны да беларускіх вучняў, якіх бiў і за брудныя ад працы рукі, і за рускія словы. Прозвішча здаўна было паказчыкам нацыянальнай прыналежнасці, таму пісьменнік часам выкарыстоўвае такі прыём, як **набілізацыя** – “акультурванне” ўласных імёнаў з мэтай стварэння сарказму, іроніі, камізму” [7, с. 80]. У рамана “Вяртанне” сродкам характарыстыкі настаўніка-прыстасаванца, які стаў “палякам”, змяніў перакананні, каб зрабіць кар’еру і зарабіць больш грошай, становіцца свядомае змяненне формы прозвішча: «Да вайны ён працаваў тут жа, у адной з вёсак, у рускай школе. І прозвішча ў яго было **Гвоздзев**. Цяпер канчаток стаў лішнім і адпаў. І калі Галёнкаў Мікіта аднойчы з ім павітаўся “Здравствуйте!”, зняўшы з галавы шапку, – **Гвозд** накінуўся на яго: чаму гаворыш па-расійску, а не па-польску! Яшчэ больш сярдзітым станаўіўся, калі ў класе чуў ад вучняў мясцовае слова, тады юшыўся, хапаўся за лінейку і бiў “вінаватага” па руках» [4, с.174]. **Набілізацыя** ў творы У. Гніламёдава з’яўляецца адным са спосабаў саркастычна-з’едлівай ацэнкі чалавека, які прыстасаваўся да новых палітычных абставінаў, змяніў свае перакананні і “адкарэктаваў” такія важны складнік чалавечай асобы, як прозвішча.

Заклучэнне. У трылогіі Уладзіміра Гніламёдава прозвішчы выконваюць мастацкую (эстэтычную) функцыю. Гэтая функцыя літаратурных антрапонімаў дазваляе праз іменаванне персанажаў выразіць мастацкую і грамадзянскую пазіцыю пісьменніка, яго суб’ектыўныя адносіны да героя, да пэўнага тыпу асобы, да жыццёвага факта, падзеі, з’явы, стварыць нацыянальны каларыт.

1. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія : Прозвішчы, утвораныя ад апеятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
2. Гніламедаў, У. В. Вяртанне : раман / У. В. Гніламедаў. – Мінск : Маст. літ., 2008. – 429 с.
3. Гніламедаў, У. В. Расія : раман / У. В. Гніламедаў. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 672 с.
4. Гніламедаў, У. В. Уліс з Прускі : раман / У. В. Гніламедаў. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 382 с.
5. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Рус. яз., 1978 – 1980. – Т. 2. – 1979. – 779 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : Больш за 65 тысяч слоў / І. М. Бунчук [і інш.] ; пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – Мінск : БелЭн, 1996. – 784с
7. Шур, В. Уласнае імя ў мастацкім тэксе : манаграфія / В. Шур. – Мазыр : МДПУ імя І. Шамякіна, 2010. – 207 с.
8. Цымбалова, Л. Н. Тайны происхождения наших фамилий / Л. Н. Цымбалова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 473 с.

ІМЕНАСЛОЎ ГІСТАРЫЧНАЙ АПОВЕСЦІ АНАТОЛЯ БЕНЗЕРУКА “МЯЧЫ ГРУНВАЛЬДА, АЛЬБО ДВАНАЦЦАЦЬ АБАРОНЦАЎ КАРАЛЯ”

Талатыннік М.А.,

*студэнтка 3 курса БрДУ імя А.С. Пушкіна, г. Брэст, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Бут-Гусаім С.Ф., канд. філал. навук, дацэнт*

Ключавыя словы. Паэтонім, антрапаэтонім, асабовае імя, мянушка, “гаваркое” імя.
Keywords. Poetonym, anthropoethonym, personal name, nickname, "talking" name.

У аповесці “Мячы Грунвальда, альбо Дванаццаць абаронцаў караля” Анатоль Бензярук вядзе для юнага чытача займальны аповед пра знакамітую Грунвальдскую бітву, у якой сышліся магутныя рыцары Крыжацкага войска, што вёў у бой вялікі магістр Ульрых Юнгінген, з палякамі і ліцвінамі, якімі кіравалі кароль Уладзіслаў Ягайла і вялікі князь Аляксандр Вітаўт. Па-мастацку ўваскрашаючы карціны гэтай знакавай для айчыннай гісторыі падзеі, пісьменнік умела выкарыстоўвае вобразна-выяўленчыя магчымасці ўласных імёнаў, якія з’яўляюцца каштоўным помнікам матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў.

Мэта прадстаўленай працы – вызначэнне культурна-гістарычнай спецыфікі антрапанімікону аповесці А. Бензера; акрэсленне адметнасці мастацкага іменаслову гістарычнай прозы, адрасаванай дзецям і юнакам. Актуальнасць даследавання абумоўлена ростам інтарэсу да дзіцячай літаратуры як культурнага феномену, недастатковай вывучанасцю паэтанімікону літаратуры для дзяцей. Надзённасць даследавання вызначаецца неабходнасцю вывучэння літаратурнага анамалікону ў кантэксце новай лінгвістычнай парадыгмы, у цэнтры ўвагі якой – адлюстраванне ў моўных знаках нацыянальнай і сусветнай культуры. Навізна працы ў тым, што ўпершыню робіцца спроба сістэмнага амапаэтычнага аналізу антрапанімікону аповесці Анатolia Бензера.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для даследавання паслужыла аповесць “Мячы Грунвальда, альбо Дванаццаць абаронцаў караля”. Расказваючы юнаму чытачу пра найважнейшую падзею беларускай гісторыі, пісьменнік умела выкарыстоўвае прагматычны патэнцыял іменаслову – язычніцкіх, хрысціянскіх імён, мянушак і патронімаў. У згаданым творы Анатolia Бензера было зафіксавана 70 антрапаэтонімаў. Спецыфіка матэрыялу прадвызначыла выкарыстанне ў даследаванні апісальнага метаду ў яго канкрэтных прыёмах: назіранне, абагульненне, класіфікацыя анамалічнага матэрыялу, а таксама метаду кантэкстуальнай інтэрпрэтацыі паэтонімаў.

Вынікі і іх абмеркаванне. Анатоль Бензярук раскрывае чытачу старонкі гісторыі Радзімы. Таму ў творы не раз называюцца імёны рэальных гістарычных дзеячаў. Гэта найменні валадароў дзяржаў XV стагоддзя, асноўнага часу дзеяння аповесці – *онімы-сучаснікі*: імёны польскага караля **Уладзіслава Ягайлы**, літоўскага князя **Аляксандра Вітаўта**, сына хана Залатой Арды **Джэладзіна**, чэшскага караля **Вацлава**, венгерскага караля **Сігізмунда**; імёны палкаводцаў: магістра Тэўтонскага ордэна **Ульрых Юнгінгена**, камандора **Ліхтэнштайна**, маршала **Валенрода**. Аўтар аповесці прыгадвае старонкі